

INTERESUL MANIFESTAT DE REGIMUL COMUNIST PENTRU MONUMENTELE ISTORICE NAȚIONALE ȘI LOCALE ÎN ANII 1952 – 1964

Marinela Trandafir*

Rezumat: Pornind de la surse primare de arhivă, lucrarea de față, cu titlul științific menționat mai sus, se referă la interesul pe care Partidului Comunist l-a manifestat cu privire la monumentele istorice din țara noastră, la măsurile și hotărârile luate vizavi de acestea în perioada 1952-1964. Acest interes pentru artă și monumentele istorice se manifestă încă din momentul preluării totale a puterii, în anul 1948, și cuprinde atât lucrările realizate înainte de 23 august 1944 cât și cele realizate după această dată. Diferența pe care o putem observa în realizarea monumentelor înainte și după 23 august 1944 este gustul și rafinamentul pentru frumos. Dacă operele realizate în perioada monarhiei aveau un stil arhitectural desăvârșit, stilul adoptat de comuniști a dat naștere unor lucrări fără o valoare sentimentală. Ele conțineau elemente care ne apropia cât mai mult de Uniunea Sovietică pentru că acesta era și scopul, acela de a împrumuta și a folosi cât mai multe elemente ale socialismului.

Abstract: Starting from primary archival sources, this paper, with the scientific title mentioned above, refers to the Communist Party's interest in historical monuments in our country, the measures and decisions taken against them during 1952- 1964. This interest in art and historical monuments has been manifested since the time of total takeover, in 1948, and includes both works made before August 23, 1944 and those made after that date. The difference we can observe in the realization of the monuments before and after August 23, 1944 is the taste and refinement for beauty. If the works made during the monarchy had a perfect architectural style, the style adopted by the communists gave rise to works without sentimental value. They contained elements that brought us as close as possible to the Soviet Union because that was its purpose, that of borrowing and using as many elements of socialism as possible.

Cuvinte-cheie: monumente istorice, regimul comunist, legislație, artă, patrimoniu.

Keywords: historical monuments, Communist regime, legislations, the art, patrimony.

Regimul Comunist Român prin viziunea artistică proprie abordată și impusă prin propaganda dusă cu toate mijloacele specifice lor în domeniul cultural, urmărea să contribuie la dezvoltarea și conștiința socialistă a oamenilor muncii, pentru a-i determina să creadă în noua ideologie cu spirit sovietic. Pentru Regimul Comunist acest domeniu era agreat deoarece nu se impunea schimbarea fundamentală a creațiilor deja existente ci doar schimbarea viziunii adaptată percepțiilor lor ideologice.

În Ordinul Consiliului de Miniștri din data de 23 februarie 1963 se menționează faptul că: „Monumentele istorice, arheologice, de arhitectură și de artă plastică, respectiv monumente de cultură, reprezintă dovezi materiale ale dezvoltării culturii unei țări și fac parte integrantă din patrimoniul cultural al acesteia. Monumentele de cultură din țara noastră au o deosebită valoare artistică, reflectând talentul meșterilor noștri constructori”¹.

Apărarea patriotismului cultural, conform acestui Ordin al Consiliului de Miniștri era asigurat printr-o serie de dispoziții legale, iar nerespectarea lor precum și prejudicierea acestuia se sancționa conform dispozițiilor legale în vigoare. Conținutul acestui Ordin mai cuprindea listele și regulamentul de aplicare al hotărârilor luate precum și măsurile adoptate pentru punerea lor în aplicare după cum urmează:

* Doctorand, muzeograf, Universitatea „Valahia” din Târgoviște / Muzeul Județean Buzău, email: marinelatrandafir932@yahoo.com.

¹ Serviciul Județean Buzău al Arhivelor Naționale (în continuare se va cita SJAN Buzău), fond Sfat Popular, Raionul Buzău, secția culturală, dosar 6/1963, doc. nr. 50457, copie a Ordinului Consiliului de Miniștri din 23 februarie 1963, f. 17.

„Monumentele de cultură sunt cuprinse în listele aprobate prin H.C.M nr. 1160/1955 și nr. 1619/1957 și se află sub protecția statului conform H.C.M nr. 661/1955 și regulamentul de aplicare al acestei hotărâri. Potrivit aceleiași H.C.M nr. 661/1955, paza, protejarea, consolidarea și restaurarea monumentelor de cultură constituie o sarcină permanentă pentru Comitetele Executive ale Sfaturilor Populare iar controlul acestei activități revine Academiei R.P.R., Comitetului de Stat pentru Cultură și Artă (C.S.C.A), precum și Comitetului de Stat pentru Construcții, Arhitectură și Sistemizare (C.S.C.A.S), care avizează toate lucrările privind monumentele de cultură astfel că:

a) Demolarea monumentelor de cultură se realiza numai cu aprobarea Consiliului de Miniștri;

b) Pentru asigurarea întreținerii monumentelor erau vizate organele centrale și locale ale administrației de stat precum și organizațiile obștești;

c) Pentru conservarea monumentelor de cultură și pentru a se evita distrugerea lor, folosirea acestora se face numai în baza unei „obligății de folosință” încheiată pe timp de 2 ani între beneficiari și Comitetele Executive ale Sfaturilor Populare cu aprobarea prealabilă a C. S.C.A.S.”².

Prin impunerea noilor măsuri, Regimul Comunist vroia să distragă atenția de la răul ascuns și urmarea transmiterea unui mesaj eroic, naționalist al faptelor mărețe. Puterea se afla în mâinile sale iar câștigul noului regim consta în impunerea deplină a ideilor socialiste atât în păstrarea și conservarea patrimoniului deja existent cât și în viitoarele lucrări ce se urmărea a fi realizate.

În ședința plenară din 10 iulie 1963, Consiliul Artelor Plastice a luat în dezbatere și a analizat activitatea de creație în domeniul artei monumentale constatând rezultate bune în crearea lucrărilor de artă monumentală pe litoral și în alte orașe, dar și în realizarea de monumente și busturi monumentale. Aici s-a hotărât ca cei care activează în acest domeniu să își sporească eforturile pentru a ridica acest sector de creație la cel mai înalt nivel ideologic realizându-se și un plan de măsuri în scopul îmbunătățirii activității în domeniul creației în arta monumentală de către Consiliul Artelor Plastice.

Planul redactat conținea următoarele:

Întocmirea unui studiu pentru statuile monumentale și lucrărilor de artă monumentală ridicată înainte și după 23 august în București și celelalte regiuni dar și crearea de noi monumente, statui, busturi monumentale, grupuri statuare și decorative. Acest studiu trebuia încheiat până în primul trimestru al anului 1964; Asigurarea colaborării dintre arhitecți și artiștii plastici încă de la proiectarea clădirii sau ansamblul arhitectural care urma a fi decorat cu lucrări de artă monumentală; Consiliul Artelor Plastice trebuia să completeze comisia de artă monumentală cu noi membri. Aceasta trebuia să își repartizeze membrii pentru urmărirea lucrărilor începând din faza inițială și până la finalizarea lucrării; Fondul Plastic urma înființarea unui studiu de experimentare a unor tehnici și materiale noi pentru utilizarea lor în practica monumentală. Urma a se trimite, în anul 1964, în străinătate la specializarea în artă monumentală, pentru o perioadă de 2 luni, 4 artiști plastici, responsabilitatea acestora era de a efectua o documentare în țările unde s-au obținut cele mai bune realizări în acest domeniu, însă nu era specificat și numele țărilor. Consiliul Artelor Plastice împreună cu U.A.P (Uniunea Artiștilor Plastici), urma să facă propuneri Ministerului Învățământului pentru îmbunătățirea învățământului artistic în vederea creării condițiilor pentru formarea de cadre de artiști specializați în arta monumentală. Fiecare lucrare trebuia să corespundă culturii socialiste pentru a-și aduce aportul la educația socialistă și patriotică a oamenilor muncii, la educarea gustului estetic al maselor³.

Conform surselor din documente, Comitetele Executive nu au dat dovadă de responsabilitate și nu au luat în serios rolul important pe care îl aveau în activitatea de protejare și conservare a monumentelor de cultură astfel încât s-a ajuns la situații unde s-au demolat monumente fără

² SJAN Buzău, fond Sfat Popular, Raionul Buzău, secția culturală, dosar 6/1963, f. 18-19.

³ SJAN Buzău, fond Sfat Popular, Raionul Buzău, secția culturală, dosar 6/1963, copie Plan de măsuri privind îmbunătățirea și dezvoltarea activității în domeniul artei monumentale, f. 4-6.

aprobarea Consiliului de Miniștri, s-au efectuat lucrări fără avizul C.S.C.A.S. sau fără respectarea recomandărilor acestei autorități, au fost atribuite utilizări improprii fără încheierea obligațiilor de folosință, nu au fost date fonduri pentru întreținerea acestor, nu s-au respectat zonele de protecție ale monumentelor de cultură de către unele autorități din cadrul Sfatului Popular.

În urma acestor constatări și pentru a elimina deficiențele apărute urmau a se lua următoarele măsuri:

1. Atragerea atenției Comitetelor Executive ale Sfatului Popular subordonate, asupra sarcinii ce le revin în legătură cu monumentele de cultură, asupra necesității urmăririi îndeaproape a îndeplinirii acestora, precum și asupra consecințelor penale și civile ce decurg din nerespectarea dispozițiilor legale. Controlul se va organiza din partea D.S.A.P.C. (Direcția pentru Sistematizare, Arhitectură și Proiectarea Construcțiilor) privind obținerea avizelor în prealabil pentru lucrările de întreținere a monumentelor de cultură;
2. În planurile anuale de cheltuieli ale Sfatului Popular se vor prevedea fondurile necesare lucrărilor de întreținere a monumentelor de cultură și se vor lua măsuri de încadrare a acestora în planurile anuale de lucrări ale T.R.C.L. În primul trimestru al fiecărui an se va înainta la C.S.C.A.S. copie de pe planul anual de lucrări și de fonduri destinate întreținerii monumentelor de cultură. În scopul asigurării pazei și întreținerii monumentelor și a zonelor de protecție, se va asigura încadrarea personalului necesar îndeplinirii acestei sarcini potrivit schemelor aprobate;
3. În vederea asigurării conservării monumentelor de cultură, Sfatul Popular vor încuviința utilizarea acestora numai pe baza obligațiilor de folosință încheiate cu avizul C.S.A.S. În acest scop se vor lua măsuri ca până la 31 decembrie 1963 să se încheie obligațiile de folosință pentru toate monumentele de cultură;
4. Comitetele executive ale Sfatului Popular vor asigura întocmirea fișelor de inventariere a monumentelor de cultură până la data de 1 iulie 1963 potrivit regulamentului de întreținere a D.S.A.P.C.
5. În cazul constatării distrugerii sau avarierii monumentelor de cultură, comitetele executive ale sfatului popular vor stabili cuantumul pagubelor, cu avizul C.S.C.A.S. și vor urmări recuperarea lor utilizând sumele respective pentru înlăturarea stricăciunilor⁴.

Aceste măsuri au fost redactate de către Direcția pentru problemele organelor locale ale Administrației de Stat sub semnătura lui Gheorghe Stoica, unul din fondatorii Partidului Comunist Român, membru al Comitetului Central al Partidului Comunist Român.

Ordinului prezentat mai sus îi este atașat o anexă în care sunt punctate o serie de aspecte pozitive sau negative în ceea ce privesc monumentele istorice după cum urmează:

- a) Dărâmaturi de monumente efectuate fără aprobarea Consiliului de Miniștri.

Exemple: Cula Buzeștilor din comuna Vlădaia, raion Vânu Mare, regiunea Oltenia, a fost dărâmată în 1954 din ordinul președintelui sfatului popular al comunei; Cula Olănească din comuna Olănești raion Rm. Vâlcea, Regiunea Argeș, a fost dărâmată fără aviz din ordinul G.A.C (Gospodăria Agricolă Colectivă), Bulevardul de cornișe din Galați a fost construit cu demolarea fără aviz a bisericii fortificate Sf. Gheorghe datând din sec. XII ș. a.

- b) Lucrări efectuate la monumente fără avizul C.S.C.A.S. sau fără respectarea recomandărilor avizelor C.S.C.A.S.

Exemple: Castelul Hallor din Cetatea de Bală din Raionul Târnăveni - Regiunea Mureș - Autonomia Maghiară, au fost executate fără aviz compartimentări interioare, modificarea finisajelor interioare și alipirea unei remize la poarta de intrare în castel. De asemenea castelul este lipsit de întreținere. Și exemplele continuă cu Primăria veche din Brașov care a fost zugrăvită integral fără aviz, în 1960, păstrându-se acoperirea cu var a ancadramentului de piatră și vopsindu-se cu ulei

⁴ SJAN Buzău, fond Sfat Popular, Raionul Buzău, secția culturală, dosar 6/1963, doc. nr. 50457, copie a Ordinului Consiliului de Miniștri din 23 februarie 1963, f. 18-19

stema sculptată în piatră a oraşului ceea ce denaturează monumentul devalorizându-l; Casele din cetatea Sighişoara, al căror colorit, original, variat, constituie una din notele distinctive ale acestui pitoresc ansamblu sunt zugrăvite periodic în galben uniform, cu toate sesizările C.S.C.A.S.

- c) Atribuirea unor utilizări improprii monumentelor de arhitectură, fără încheierea obligaţiilor de folosinţă şi fără obţinerea prealabilă a aprobării C.S.C.A.S.

Ca exemple pozitive au fost date Sfaturile Populare din Regiunea Hunedoara şi Braşov deoarece au ținut cont de îndrumările primite, celelalte Sfaturi Populare ne luând măsuri pentru îndeplinirea sarcinilor conform îndrumărilor venite din partea C.S.C.A.S. încă de la apariţia H.C.M. nr. 661/1955 şi a regulamentului de aplicare. Astfel ca urmare a atribuirii unor destinaţii improprii fără aprobarea C.S.C.A.S. şi fără încheierea obligaţiei de folosinţă s-au deteriorat şi nu sunt accesibile vizitatorilor monumente ca: Bastionul porţii din Braşov utilizat ca depozit de materiale feroase; Castelul din Vinţu, Raion Alba - Regiunea Hunedoara şi Castelul din Criş, Raion Sighişoara – Regiunea Braşov, utilizate ca depozite de cereale şi lipsite de întreţinere; Bastionul Porţii din Braşov utilizat ca depozit pentru cereale; Palatul Brâncovenesc din Potlogi, Regiunea Bucureşti restaurat din anii 1934 – 1957, utilizat ca depozit de cereale etc.

- d) Lipsa de întreţinere a monumentelor de cultură şi neprevăderea fondurilor anuale necesare.

În cazul acestei constatări explicaţia a fost că Sfaturile Populare în general nu prevăd fonduri anuale pentru lucrările de întreţinere a monumentelor de cultură sau prevăd fonduri insuficiente, ceea ce determină întreruperea lucrărilor şi astfel dăunează construcţiilor.

Unele organe centrale ale administraţiei de Stat nu prevăd fonduri pentru întreţinerea monumentelor utilizate şi astfel s-au deteriorat.

Ca exemple ne sunt date: Castelul din Sântamaria Orlea, Raionul Haţeg - Regiunea Hunedoara, castelul Korniş, Raionul Dej - Regiunea Cluj, fosta Mănăstire Comana, Regiunea Bucureşti; Cetăţile: Poienari, Rupea, Feldioara, Şoimuş - Regiunea Banat, cetatea Severinului - Regiunea Oltenia şi cetatea Aiud - Regiunea Cluj; Incintele fortificate ale oraşelor: Mediaş, Bistriţa şi Oradea; Bisericile dezafectate din Giurgiu, Teiuş şi Galda Raion Alba – Regiunea Hunedoara; Bisericile din lemn dezafectate din Regiunile: Maramureş, Cluj, Mureş, Autonomie Maghiară, Crişana şi Oltenia.

- e) Nerespectarea zonelor de protecţie a monumentelor de cultură.

Exemple: La complexul medieval din Sebeş - Alba - Regiunea Hunedoara a fost împărţită arbitrar curtea bisericii, pentru separarea curţii şcolii de pe latura de vest, executându-se fără aviz un gard înalt de lemn, un grup de closete şi un teren de sport, deşi în faţa şcolii exista spaţiu necesar creării unei curţi de recreaţie; La Strehaia în zona de protecţie a monumentului s-a construit un depozit de benzină fără avizul C.S.C.A.S. Pe lângă nerespectarea zonelor de protecţie, nu se asigura nici paza la unele monumente precum: Cetatea Râşnov - Regiunea Braşov, cetatea Deva, cetatea Alba Iulia - Regiunea Hunedoara, Biserica Romană din Cislădioara - Regiunea Braşov.

În Regiunea Ploieşti – Raion Buzău, exista o listă întregă cu monumente de cultură pentru care trebuia să se completeze formulare pentru „Obligaţii de folosinţă, şi stabilirea „Zonei de protecţie, majoritatea dintre acestea fiind biserici şi mănăstiri.

Astfel ca urmare a ordinului nr. 05/724 din 16 noiembrie 1963, în legătură cu „obligaţiile de folosinţă” şi stabilirea „zonei de protecţie” a monumentelor de cultură Sfatul Popular Regional Ploieşti comunică următoarele:

„Formularele privind actele menţionate vor fi aduse de către delegatul acestei direcţiuni şi vor fi completate de către Sfaturile Populare comunale în prezenţa sa; Întrucât lucrările necesită urgenţă, vă rugăm a dispune ca listele executive ale sfaturilor populare comunale, să stabilească din timp care sunt beneficiarii monumentelor utilizate şi vor cere ca cine va semna formularele în calitate de împuternicit al beneficiarului să posede pregătită delegaţia eliberată în scopul de mai sus; Pentru monumentele de arhitectură religioasă indiferent de starea sau situaţia în care se

găsesc, actele vor fi semnate ca beneficiar de către conducătorul local al unității de cult respective, în baza articolului 7 din H.C.M. nr. 661/1955;

Toate actele vor fi semnate personal de către tov. președinte al Sfatului Popular comunal pe teritoriul căruia se găsește monumentul; Pentru înlesnirea formalităților cerute de art. 7 din Regulamentul H.C.M. nr. 661/1955, comitetele executive ale sfaturilor populare comunale vor dispune ca la sosirea delegatului D.S.A.P.C. să se găsească executat câte un plan de situație pe calc, în câte trei exemplare pentru fiecare monument în parte și care să cuprindă de la delimitarea suprafeței proprietate a monumentului până la drumurile de acces, construcții învecinate și celelalte elemente geografice”⁵.

Pe lângă evidența monumentelor istorice și interesul manifestat, în urma hotărârii Plenarei Consiliului Așezămintelor culturale din 4 iulie 1963 s-a decis alcătuirea unei evidențe precise a plăcilor comemorative existente pe teritoriul întregii țări. Astfel până la data de 1 decembrie 1963 trebuiau întocmite aceste evidențe cu plăcile comemorative din fiecare Raion în parte și înaintate Comitetului pentru Cultură și Artă Regional. Pentru fiecare placă comemorativă trebuia să se întocmească 3 fișe în câte două exemplare iar lucrările trebuiau întocmite de cadre de specialitate din cadrul muzeelor raionale și regionale, profesori de istorie, membri ai Comitetului pentru Cultură și Artă și alți activiști culturali.

Din extrasul instrucțiunilor C.S.C.A.S., acțiunea de evidență a monumentelor de cultură de pe teritoriul Republicii Populare Române, trebuia să se realizeze la un nivel calitativ superior deoarece nu servea la cunoașterea monumentelor, a valorii lor istorice ci la întocmirea planului de perspectivă și de investiții în domeniul restaurării monumentelor istorice. Trebuiau întocmite echipe de cercetare formate dintr-un arhitect și un istoric ce făcea parte din personalul calificat al muzeelor regionale și raionale și din învățământ. Înainte de a face deplasarea pe teren trebuia fixat un itinerariu bine precizat care să cerceteze minuțios câte un mic oraș sau bazin hidrografic pentru a căpăta o privire de ansamblu asupra arhitecturii unei regiuni geografice. Dacă echipa cercetătoare va aprecia că un imobil aflat în lista oficială nu întrunește caracteristicile unui monument istoric, îi va întocmi fișa și își va exprima punctul de vedere într-un memoriu scris. Pentru clădirile modificate în trecut dar care se mai păstra un fragment din decorația originală, se înregistra într-un tabel anexat lucrării și se fotografia. În cazul în care pe teren se va constata că un monument care figurează pe listă nu mai există din diferite motive, se va încheia un proces verbal de constatare în două exemplare, arătând cauzele care au dus la dispariția monumentului. La final, fișele completate trebuiau puse în plicuri, un exemplar împreună cu schițele de relevu și clișeele fotografiilor trebuiau trimise la C.S.C.A.S. – Direcția Monumentelor Istorice, celălalt exemplar rămânând în folosința regiunii⁶.

Concluzii: Prin prezentul articol am vrut să aduc în atenția cititorilor numeroasele aspecte legislative adoptate de Regimul Comunist, în perioada 1952-1964, în ceea ce privesc monumentele istorice. Noile aspecte legislative adoptate în cadrul Consiliului de Miniștri au reușit să își pună amprenta pentru o lungă perioadă de timp asupra monumentelor istorice, noile construcții realizate fiind după gustul și criteriile pe care le vroia regimul. Sub aspect estetic monumentele istorice care aveau o strânsă legătură cu trecutul, nu erau pe placul comuniștilor deoarece acestea păstrau trăirea spirituală a poporului român în schimb cele ridicate sub stăpânirea lor aduceau un suflu rece, ideologic neadaptabil pentru viața românilor.

BIBLIOGRAFIE

Serviciul Județean Buzău al Arhivelor Naționale, fond Sfat Popular, Raionul Buzău, secția culturală, dosar 6/1963.

⁵ SJAN Buzău, fond Sfat Popular, Raionul Buzău, secția culturală, dosar 6/1963, f. 20 - 22

⁶ SJAN Buzău, fond Sfat Popular, Raionul Buzău, secția culturală, dosar 6/1963, Extras de instrucțiuni C.S.C.A.S + D.M.I, f. 116 - 121.